

Ενοπλος σκοπός φρουρεί αποθήκη με επιταγμένα τρόφιμα σε χωριό της περιοχής του Χαρκόβου στην Ουκρανία την περίοδο 1932-1933

Ο λιμός του Στάλιν

Η αμερικανίδα συγγραφέας **Αν Απλμπαουμ** στο τελευταίο βιβλίο της που εκδόθηκε πρόσφατα στα αγγλικά ανακινεί το ζήτημα του Μεγάλου Λιμού της Ουκρανίας

ANNE APPLEBAUM
Red Famine
Stalin's War
on Ukraine
Εκδόσεις Allen Lane, 2017, σελ. 512, τιμή 25 στερλίνες

ΤΟΥ
ΜΑΡΙΟΥ ΚΑΡΑΞΑΡΙΝΗ

Μεταξύ 1932 και 1933 οι αποτοπωμένες περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης βρέθηκαν υπό καθεστώς λιμού. Ο συνδυασμός της κατώτερης των προσδοκιών σοδειάς για το 1932 και της άεγκτης κρατικής πολιτικής επιτάξεων των αποθεμάτων είχε ως αποτέλεσμα μια οξεία επισιτιστική κρίση που απέλπηε στον θάνατο περίπου 5 εκατομμυρίων ατόμων. Το ισχυρότερο πλήγμα δέχθηκε η Ουκρανία με 3,9 εκατομμύρια θύματα από έναν πληθυσμό 31 εκατομμυρίων. Σημείο αναφοράς της ουκρανικής συλλογικής μνήμης έκτοτε, ο λιμός αποτέλεσε μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ αίτιο αντιπαράθεσης μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, ιδιαίτερα όταν το 2006 η κυβέρνηση της τελευταίας προχώρησε στην αναγνώριση του ως γενεατοκτονίας. Κυρίως όμως αναδείχθηκε σε πεδίο σύγκρουσης μεταξύ των ιστορικών, πρώτα σε σχέση με τους αριθμούς (αλληλοαντικρούμενοι υπολογισμοί εκτιμών τους νεκρούς από

στοιχειοθετήσι όχι μόνο την άμεση ευθύνη του σοβιετικού δικτάτορα, αλλά και τη συνειδητή του πρόθεση να χρησιμοποιήσει τον λιμό ως εργαλείο καταστολής του ουκρανικού εθνικού κινήματος.

Τα χρόνια της πείνας

Οι κύριες κατευθύνσεις του επιχειρήματος της Απλμπαουμ συνδέουν τη σοβιετική φοβία μιας ανεξάρτητης Ουκρανίας, όπως είχε προσωρινά συμβεί μεταξύ 1918 και 1919, στη διάρκεια του Ρωσικού Εμφυλίου, υπό την ηγεσία του αμφιλεγόμενου εθνικιστή γένη *Σιμόν Πέτιουρα*, με τη σταλινική πολιτική της κολεκτιβοποίησης μια δεκαετία αργότερα κατά την περίοδο 1929-1930. Προσωπικό στοιχείο του Στάλιν, προορισμένο τόσο να προωθήσει την εκβιομηχάνιση της οικονομίας όσο και να επιβεβαιώσει την πολιτική του κυριαρχία στο κόμμα, εφαρμόστηκε πρόχειρα και βίαια αποτυγχάνοντας να αποδώσει καρπούς στην Ουκρανία και ενεργοποιώντας την παρανοϊκών διαστάσεων καχυποψία του. Εξ ου και όταν η κακή συγκομιδή του καλοκαιριού του 1932 προωκόνταν την πιθανότητα επερχόμενου λιμού δεν προχώρησε σε μείωση των εξαγωγών που προσπόριζαν σκληρό νόμισμα στην ΕΣΣΔ, ούτε το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς, ενώπιον χιλιάδων κρουσμάτων πείνας, προσέφυγε σε ανακατανομή πόρων, εισαγωγή τροφίμων ή άτιση εξωτερικής βοήθειας όπως είχε συμβεί σε αντίστοιχη περίπτωση το 1921. Για την Απλμπαουμ, η σειρά των μέτρων που ελήφθησαν στη συνέχεια υπό την επίτευση του Στάλιν (επιτάξεις αίτου, κατασχέσεις τροφίμων, αστυνόμευση της υπαίθρου, απαγόρευση εισόδου των χωρικών στις πόλεις) στόχευε συνειδητά όχι στην επίλυση, αλλά στην επιδείνωση της κρίσης.

Την άνοιξη του 1933 ο *Μιχαήλ Σολόχοφ*, μελλοντικός νομπελίστας συγγραφέας του *Ηρεμού Ντον*, προς τον οποίο ο Στάλιν έγραφε συμπάθεια, του έγραφε από τη γειτονική της Ουκρανίας περιοχή της Βισοένκοαγια: «Εδώ, όπως και σε άλλες περιοχές, χωρικοί από κολεκτιβοποιημένα και μη αγροκτήματα πεθαίνουν από πείνα: ενήλικοι και παιδιά [...] τρώνε πράγματα που κανένας άνθρωπος δεν έπρεπε να είναι αναγκασμένος να φάει, από ψοφίδια ως φλούδες βελανιδιάς και κάθε είδους

λασπιωμένες ρίζες». «Βλέπεις μόνο τη μια πλευρά του ζητήματος» έσπευσε να του απαντήσει ο Στάλιν, «οι αποπαραγωγικοί της περιοχής (και όχι μόνο της δικής σου) σαμποτάρουν τον Κόκκινο Στρατό αφήνοντας τον δίχως σπάρη». Κακώς ο Σολόχοφ νόμιζε ότι επρόκειτο για άκακος ανθρώπους: «Μπορεί να μοιάζουν απλοί χωρικοί, εξηγούσε ο Στάλιν, στην πραγματικότητα όμως αποδίδονταν σε σιωπηρό, αναίμακτο, αλλά παρ' όλα αυτά αποτελεσματικό "πόλεμο κατά της σοβιετικής εξουσίας"». Δεν ήταν θύματα, ήταν θύτες. Στον βαθμό που το καθεστώς αναγκάστηκε να παραδεχθεί το γεγονός, παρά τον αυστηρό έλεγχο των πληροφοριών και τη δημιουργική χρήση της γλώσσας («προβλήματα» και «δυσχέριες» αντί «πείνας» και «λιμού»), αυτό παρουσιάστηκε ως απόδειξη της σοβιετικής νίκης στον ταξικό πόλεμο, της ήττας εκείνων των «ετοιμοθάνατων τάξεων» που αντιπρόκειναν στην επανάσταση.

Ιστοριογραφία και μνήμη

Η προσέγγιση της Απλμπαουμ αποδίδει στον Στάλιν τη σαφή πρόθεση της χρήσης του λιμού ως πολιτικού όπλου. Η κολεκτιβοποίηση στην περίπτωση αυτή, παρά το ότι προβλήθηκε ως κρατική επιταγή, αποτέλεσε ουσιαστικά πρόκληση για έναν απόστοχο στόχο: τη συντριβή του ουκρανικού εθνικού φρονήματος. Οι σταλινικές επιλογές έγιναν με γνώμονα το ξεκαθάρισμα ταξικών, εθνικών και οικονομικών λογαριασμών: ο λιμός της Ουκρανίας θα απάλλαζε τη Σοβιετική Ένωση από έναν μεγάλο αριθμό ανταρτοστατών «κουλάκων», θα περίεστελε δραστικά την ουκρανική εθνική ταυτότητα και θα προσέφερε στην υπόλοιπη χώρα μεγάλες ποσότητες σιτηρών λύνοντας, έστω και προσωρινά, το γενικότερο επισιτιστικό πρόβλημα. Είναι αυτή ακριβώς η σειρά των προτεραιοτήτων που προξένισε τη διένεξη με την αυστραλί ιστορικό *Σίλα Φτζεπάτρικ*, η οποία υποστηρίζει ότι η διαδοχή πρέπει να αντιστραφεί: η πολιτική εμμονή του Στάλιν εκαιεί από το στοιχείο της κολεκτιβοποίησης και τις επισιτιστικές ανάγκες. Η υλοποίησή τους προείχε κάθε άλλο ζήτημα της ανθρώπινης ζωής συμπεριλαμβανομένης. Η Φτζεπάτρικ, επομένως, τείνει προς μια πιο απρόσωπη σταλινική ευθύνη, με τον θάνατο εκατομμυρίων

να προκύπτει ως παρεπόμενο, όχι ως ρητή επιδίωξη. Την ίδια θέση προκρίνει και ο ιστορικός του Πρίνστον *Στίβεν Κότκιν* στον δεύτερο τόμο της μεγάλης του βιογραφίας του Στάλιν (*Stalin. Waiting for Hitler, 1929-1941*, εκδ. Penguin Press), ο οποίος κυκλοφόρησε ταυτόχρονα σχεδόν με το βιβλίο της Απλμπαουμ: «Ο λιμός δεν ήταν σκόπιμος. Υπήρξε απόρροια της σταλινικής πολιτικής καταναγκαστικής κολεκτιβοποίησης και αποκολλοποίησης, όπως και της ανελέητης και ανίκανης διαχείρισης της εκστρατείας σποράς και ανεορδισμού». Από την πλευρά του, ο καθηγητής του Γέιλ *Τίμοθι Σνάιντερ* κάνει λόγο στις *Αιματοβαμμένες χώρες* (εκδ. Παπαδόπουλος) για «προμελετημένη μαζική δολοφονία» εκ μέρους του Στάλιν, ο οποίος εξέλαβε την αποτυχία της κολεκτιβοποίησης ως πηλημένη πράξη αντίστασης εκ μέρους των χωρικών και ευθεία αμφισβήτηση της προσωπικής του εξουσίας.

Η παραπάνω παράθεση δίνει μια ιδέα τόσο για την πολυπλοκότητα των ιστοριογραφικών επιχειρημάτων όσο και για τις δυνητικές τους προεκτάσεις. Η διαμάχη γύρω από το «Γολντομόρ» (ουκρανική ονομασία του λιμού) καθίσταται σαφής στα δύο τελευταία κεφάλαια του βιβλίου όπου εξιστορούνται η υπόταξη του στις μνήμες της καταστροφής του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η υποχώρησή του στο φως της συνεργασίας μιας ουκρανικής μερίδας με τους Ναζί, η παρατεταμένη άρνηση ή, στην καλύτερη περίπτωση, η σιωπή των σοβιετικών αρχών επί Ψυχρού Πολέμου, η αργή ανάδυσή του ως ιστοριογραφικού αντικείμενου στη Δύση κατά τη δεκαετία του '80. Μετά την ήτπη της Σοβιετικής Ένωσης η ανεξάρτητη Ουκρανία διαχειρίστηκε τη μνήμη του λιμού ως στοιχείο εθνικής συνοχής, κίνηση η οποία από τη Ρωσία του *Βλαντίμιρ Πούτιν* ερμηνεύθηκε ως εχθρική. Στο πλαίσιο της ρωσοουκρανικής σύγκρουσης που σοβεί από το 2014 η ρωσική κυβερνητική προπαγάνδα επανέφερε τον χαρακτηρισμό του λιμού ως «ναζιστικού μίσθου». Από τη «μακρά διαδικασία κατανόησης, ερμηνείας, λήθης, διένεξης και πέθους» που επισφαινει στον επίλογο της η Αν Απλμπαουμ δεν αποκλείονται οι επανεξεργασίες και οι ιδεολογικές χρήσεις της μνήμης.

Η Αν Απλμπαουμ αποδίδει στον Στάλιν τη σαφή πρόθεση της χρήσης του λιμού ως πολιτικού όπλου

1,8 έως 10 εκατομμύρια) και στη συνέχεια ως προς τον ακριβή ρόλο του Στάλιν. Επανερχόμενη στο ζήτημα με το πρόσφατο πολυσυζητημένο βιβλίο της με τίτλο *Red Famine* η αμερικανίδα δημοσιογράφος και συγγραφέας **Αν Απλμπαουμ** (γνωστή στα ελληνικά από τα *Γκολάγκ*, εκδ. Ιωλκόκ, και *Σιδερούνη παραπέτασμα*, εκδ. Αλεξάνδρεια) προχωρεί σε μια αναθεώρηση των υφιστάμενων δεδομένων προκειμένου να